

HET STIKSTOFGESPREK

Vraaggesprek met Evert Mouw

» DOOR GOEDELE JANSSENS & NICK KREKELBERGH

De voorbije jaren werd Nederland regelmatig opgeschrikt door hevige boerenprotesten, die afgelopen zomer een voorlopig hoogtepunt bereikten. Aanleiding vormden de plannen van de overheid om de veehouderij stevige restricties op te leggen, teneinde paal en perk te stellen aan de zogenaamde ‘stikstofcrisis’. Zo werd in juni 2022 bepaald dat de stikstofuitstoot op 131 locaties die in de nabijheid van ‘kwetsbare natuur’ lagen met zo’n 70% moest worden ingeperkt. Eerder waren al voorstellen gedaan om de veestapel te halveren en de hoeveelheid eiwitten in veevoeders te beperken. Bij de Nederlandse boerenstand, die de laatste decennia in toenemende mate onder stevige economische en bureaucratische druk is komen te staan, staat het water stilaan aan de lippen. De enorme maatschappelijke onrust die hiermee gepaard gaat, wijst erop dat we niet enkel te maken hebben met een milieuprobleem, maar met een dieperliggende systeemcrisis die raakt aan de fundamenten van onze maatschappij. We spraken erover met Evert Mouw, een non-conformistisch Nederlands denker en publicist, die een aantal interessante analyses en opiniestukken hierover schreef op zijn weblog Furor Teutonicus. Het werd een diepgaand gesprek, niet alleen over stikstof, maar ook over wetenschap, filosofie en spiritualiteit.

TeKoS: Zou u uzelf in het kort even kunnen voorstellen? Waar komt u vandaan en wat zijn uw stokpaardjes?

EM: Ik ben opgegroeid in Apeldoorn, de grootste stad van de Veluwe. Ooit was dat een klein dorp, maar tegenwoordig wordt dat als groot gezien. Mijn voorou-

ders kwamen uit Elspeek. Ik heb er ook mijn tienerjaren doorgebracht, ging er op scouting, bij de schaakclub, enzovoort. Uiteindelijk heb ik politicologie gestudeerd, hoewel ik ook geïnteresseerd was in IT. Ik heb een paar jaar als assistent-beheerder gewerkt bij een internetbedrijf. Politicologie studeerde ik in de avonduren. Op een gegeven moment kon ik echter niet verder met die studie omdat een aantal docenten ziek waren. Dan ben ik een aantal vakken gaan doen bij de richtingen Informatica en Geneeskunde. Dus uiteindelijk heb ik een master in Politicologie en ééntje in de Medische Informatiekunde. Ik heb nog les gehad van Bolkestein, alsook van een docent die zeer kritisch was op het elektronisch patiëntendossier en daar nog vragen over heeft gesteld in de Eerste Kamer. Het was een zeer gevarieerde studietijd, die ook een langere periode besloeg, omdat ik het halftijds combineerde met werk.

TeKoS: Die brede interesse komt ook wel terug op uw website...

EM: Ik had de technische kennis om een website te bouwen en het was ook een beetje een persoonlijk archief, om aan vrienden en familie te laten zien waar ik mee bezig was. Dus dit is meer spontaan gegroeid, er zat niet echt een marketingplan achter. Maar sommige thema's sloegen wat meer aan en daar kreeg ik dan feedback op. Het is dus allemaal uiteindelijk een beetje organisch gegroeid.

Evert Mouw

TeKoS: Uw geboortedorp is een zeer kerkelijke, kleine en landelijke gemeenschap. Heeft u dat gevormd tot wie u nu bent?

EM: Ik ben inderdaad in Elspeek geboren, maar omdat mijn ouders zijn gescheiden - later zijn ze weer bij elkaar gekomen -, heb ik het grootste deel van mijn kindertijd in Apeldoorn doorgebracht. Ik heb wel oude wortels in Elspeek. Mijn voorouders langs vaderlijke lijn behoorden tot één van de oudste en invloedrijkste families, dat waren de bosrichters en de maalmeesters. Dus ook al ben ik er niet opgegroeid, die band blijft behouden. Ondertussen heb ik er ook het huis geërfd van mijn ouders, die intussen overleden zijn. Uit gesprekken die ik hier met mensen heb, blijkt dat ze heel onafhankelijk zijn van de rest van Nederland. Ze vormen een eigen gemeenschap. Er is ook een andere manier van denken en voelen. Aan de ene kant is dat heel beperkend - mensen geloven hier letterlijk dat God in zes dagen de wereld heeft geschapen - maar aan de andere kant gaan ze daardoor veel minder mee in de dominante televisiecultuur. Het is wel leuk om te constateren dat je een soort van vrijheid kunt krijgen doordat je in zo'n andere cultuur zit. Waar vroeger de dominante kerk de vrijheid belemmerde is het nu juist, op de schaal van zo'n klein dorp, een instituut waardoor je af en toe wat meer vrijheid hebt. Verder heeft het feit dat mijn moeder de eerste vijftien jaar van haar leven in Papoea-Nieuw-Guinea heeft doorgebracht ook een belangrijke invloed gehad op mijn denken. Mijn opa en oma waren daar zendeling.

TeKoS: In het stikstofdossier verwijst u wel eens naar het feit dat uw ouders schaapsherders waren...

EM: Mijn voorouders langs vaderlijke lijn waren verantwoordelijk voor het beheer van de heide en die hebben het ook altijd begrepen als landbouwgrond, wat het ook

was. Van nature bestaat onze vegetatie uit loofbos. Op een gegeven moment werd het land ontgonnen. Hertogen wezen aan vrije boeren een stuk land toe. Zij waren ook voor hun eigen verdediging en onderhoud verantwoordelijk. Zij hadden mest nodig voor het land. Dit werd gedaan door bomen te kappen, die dan verbrand werden volgens het zogenaamde ‘*slash & burn*’-systeem. Daarna kun je schapen laten grazen en de mest in de kooi verzamelen. Op de heide die zo ontstond werden zogenaamde “plaggen” afgestoken, de bovenste decimeters van het bodemprofiel waarin veel organisch materiaal en nutriënten aanwezig waren. Deze werden in zogenaamde “potstallen” vermengd met dierlijke mest en vervolgens op het bouwland opgevoerd, waar de gewassen werden geteeld. De heidevelden werden zo verarmd aan stikstof en andere nutriënten en vervolgens ook begraasd door schapen

en geiten, waardoor hogere vegetatie niet meer kon opschieten. Dat was een essentieel onderdeel van het landbouwsysteem op de Veluwe. Ooit liepen er 100 000 schapen op de Veluwe. Nu wordt het gezien als een natuurgebied.

Kerk in de dorpskern van Elspeet

TeKoS: In Nederland is er momenteel veel te doen rond de stikstofproblematiek en de boerenopstanden, maar voor onze lezers in Vlaanderen zijn de details hiervan niet altijd even bekend, hoewel het ganse grondgebied van de Nederlanden hier op termijn onvermijdelijk mee te maken krijgt. Ook in Vlaanderen is er een

nieuw, veel strengere Mestactieplan in de maak. Zou u in het kort even kunnen schetsen waar deze problematiek ronddraait?

EM: In de meeste landen worden veldbiologen het land in gestuurd om te kijken hoe het met de natuur gaat. Dat is natuurlijk een subjectieve waarneming, maar die staat wel dicht bij de natuur zelf omdat je het veld in gaat. Een andere manier bestaat er evenwel in om te gaan kijken naar een aantal substanties en daarrond een aantal rekensommen te gaan maken, aan de hand van een rekenmodel – een simulatie in feite. En daar heeft Nederland voor gekozen, en dat geldt dacht ik ook voor Vlaanderen. Op die manier is men minder afhankelijk van veldbiologen maar staat men misschien wel verder van de realiteit. Nu, wat is het probleem met mest? Als je van een bepaalde stof (water, kalk, stikstof) teveel toevoegt aan de natuur, een veld of een park, dan wordt de zaak uit balans gebracht. Er wordt in Nederland ook wel veel stikstof geproduceerd, door boeren maar ook door transport. Nederland is dichtbevolkt en er is gewoon ook veel activiteit. De vraag is echter: hoe groot is het probleem nu echt? En wat is nu die “natuur” waar we het altijd over hebben? We zien dat op de Veluwe door de toevoeging van stikstof aan de omgeving een “verstruiking” gaat optreden op de heidevelden, waardoor die heide gaat verdwijnen: er gaat gras op groeien, pijpensteeltje, struiken en uiteindelijk komen er bomen. Volgens het systeem dat we bedacht hebben, is dat “natuurschade”. Dat is juridisch zo vastgelegd via Natura 2000. Volgens de Europese habitatrichtlijnen is de heide op de Veluwe “wilde natuur”. Alles wat daarvan afwijkt is “natuurschade”. Maar heidevelden zijn zelf ontstaan door afplagging van de bodem, omdat de boeren mest nodig hadden. De habitatrichtlijnen hebben echter bepaald dat heidevelden wilde natuur zijn. En dit habitatype moet bewaard blijven. Dat gaat echter niet als je natuurlijke successie hebt. Dat wordt nog eens bevoordeeld door het toevoegen van meer mest. Dat probleem is eigenlijk onoplosbaar, want als je nu alle mensen, verkeer en industrie in heel Europa zou weghalen, dan veranderen die heidevelden binnen 200 jaar nog steeds in bossen. We zitten dus met een perfect “permanent probleem”, dat politiek exploiteerbaar is. We spreken in dit opzicht ook over “wens-

natuur”. Maar van een utopie kun je niet zomaar verwachten dat het realiteit wordt. Dus moeten we eerst onze definitie goed hebben van wat natuur eigenlijk is. Er zijn twee visies op natuurbeheer. In Nederland is de Hoge Veluwe een bekend natuurgebied waar aan actief beheer wordt gedaan. Moeflons en schapen moeten de heide in stand helpen houden. De aanwezigheid van wolven dreigt dit systeem echter de laatste tijd te destabiliseren, omdat die op moeflons jagen. Niettemin was de Veluwe lange tijd een voorbeeld van goed beheer, waar de heide en het bos in stand werden gehouden en het faunabestand door beheersjacht in de juiste verhoudingen werd gehouden. Er zijn echter veel ecologen die wetenschappelijk-activistisch zijn en fundamenteel tegen de jacht zijn. Dat druist tegen het idee van “wilde natuur” in. Een experiment dat vanuit deze filosofie door een dergelijke ploeg mensen werd opgezet is dat van de Oostvaardersplassen (in Flevoland - nvdr), en dat is slecht afgelopen. Het principe is: Men neemt een stuk natuur, zet er een hek omheen en kijkt wat er gebeurt. Op een gegeven moment werden die Oostvaardersplassen echter helemaal kaalgevreten en lag het daar vol met dode karkassen. Dat zijn dus twee dominante richtingen in natuurbeheer en de meest dominante is deze van de linkse ecologen, die wetenschap vrij activistisch benaderen. Na de val van de Muur hebben veel linkse activisten ook aansluiting gevonden bij de ecologische beweging, zie hierover het boekje *Eco Nostra* van Peter Siebelt. Natuurlijk kunnen we niet ontkennen dat mest iets doet met de natuur. Daar heeft men een rekenmodel op gebouwd. Een statisticus, genaamd William Briggs, heeft daar een proefberekening mee

Oude boerderij te Elspeet

gedaan, waarin werd uitgerekend hoeveel stikstofneerslag je krijgt per perceel als gevolg van de uitstoot van één boerderij¹. Ik geef even wat cijfers. Bij nul koeien komt hij op 1938 mol stikstof per ha. Bij 400 koeien stijgt dit naar amper 1944 mol per ha. Het aandeel van die 400 koeien is dus 0,3% ... Je komt dus uit op pakweg 0,3% minder stikstofneerslag op een natuurgebied als je zo'n boerderij saneert. Enkele procenten als het om enkele tientallen boerderijen gaat. En dat is dan ook nog theoretisch. En daarvoor staat het hele land dus in de fik... Jaap Hanekamp, een van de wetenschappers die namens de overheid moest onderzoeken of het stikstofmodel wel geschikt was (commissie Hordijk), noemt op zijn weblog het stikstof rekenmodel een platform voor desinformatie. Zelf heb ik onder meer naar de invoergegevens gekeken, en ook naar de staat van de software en naar de validatiestudies, onder meer van het RIVM². De statistische onzekerheid op bedrijfsniveau is extreem, tot wel 100%. Een onderzoek van TNO³ toonde daarnaast ook aan dat de rekenwaarden die gebruikt worden om te bepalen of een boer te veel stikstof produceert in sommige gevallen tot een factor 200 onder de ruiswaarden zitten. Dat betekent dat ze net zo goed random kunnen zijn, nietszeggend dus. Ook niet blij werd ik van het feit dat zowel de code als de data van het rekenmodel pas openbaar werden na tussenkomst van de rechter. Bij een transparante overheid hoort ook open wetenschap en open data. Voor boeren is dit allemaal echter zeer dramatisch: hun toekomst staat op het spel voor wat eigenlijk een juridisch probleem is. Het vreemde is ook dat de bevoegde minister de landbouw inperkt om de natuur te redden, zonder te weten wat die natuur nu eigenlijk is, en dat de vrijgekomen ruimte vervolgens gebruikt wordt door industrie en transport, om bijvoorbeeld de luchthaven van Schiphol uit te breiden. Die stoot ook stikstof uit. Er is namelijk “groene stikstof” maar ook “grijze stikstof”, stikstofdioxide en dergelijke meer, die mogelijk ook wat schadelijker is voor de gezondheid. Maar alles is dicht-

1 Zie: <https://www.wmbriggs.com/post/41581/>

2 Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, www.rivm.nl

3 Nederlandse organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek, www.tno.nl

getimmerd door bureaucratie en regelgeving. Dit alles roept weerstand op. Roald Plaskerk, columnist bij De Telegraaf en voormalig PVDA-minister, geeft nu les aan de Medische Faculteit in Amsterdam (het UMC). Hij was vroeger ook best een goede wetenschapper en hij gelooft ook weinig meer van dit verhaal. Je ziet dus dat een en ander niet strikt langs de scheidingslijnen tussen links en rechts verloopt.

TeKoS: In uw betoog tegen het stikstofrapport in Nederland, wijst u erop dat de voedselzekerheid een probleem kan worden in tijden van crisis. Waarom gaat u niet mee in het verhaal van meer import en verdere globalisering?

EM: In principe zou je in Nederland best zonder landbouw kunnen en alles met vliegtuigen en schepen importeren vanuit het buitenland, zo lang het goed gaat natuurlijk. We denken maar aan Oekraïne. De oorlog veroorzaakte meteen een graanprobleem in de halve wereld. Tijdens de coronapandemie werd al snel duidelijk dat zelfs bij een niet heel dodelijk virus - met alle respect voor al het leed

De moeder van Evert Mouw met de voorouderlijke schaapskudde.

dat door Covid-19 werd veroorzaakt, ik neem het virus wel degelijk serieus, het was zeker in het begin niet zomaar "een griepje" - al snel de havens en andere internationale transportkanalen op slot gingen. En het ging hier dus om een weliswaar heftig maar toch relatief "licht" virus, er zijn namelijk epidemieën waaraan 10% van de bevolking bezwijkt. Bij corona was dit nog niet eens 1%. Het kan dus nog een pak erger. Lange globale logistieke lijnen kwamen niettemin al onder druk te staan en diverse landen en regio's hadden moeite om de voedsel-

voorziening goed te blijven voorzien. Onder meer de NAVO wees toen op deze kwetsbaarheden. In Europa hebben we daar toen niet zoveel van gemerkt, maar in sommige andere gebieden wel. Recent waarschuwde ook de FAO (VN) op de toekomstige risico's op het gebied van de voedselvoorziening, mede tegen de achtergrond van een groeiende wereldbevolking. Als je essentiële diensten goed wilt regelen, kun je niet afhankelijk zijn van grillige internationale omstandigheden. In dit verband denk ik ook aan het bijna profetische essay *The Coming Anarchy* van Kaplan (1994). Toen ik politicologie studeerde, hoorden we alleen maar over Fukushima en zijn "einde van de geschiedenis". Het is fijn om te geloven dat de wereld steeds beter geordend wordt, maar is dat ook realistisch? Die global order, dat global village, dat valt allemaal toch wel een beetje tegen. Samuel Huntington had het over een *Clash of Civilizations*, dat zien we nu onder meer in Oekraïne. Een foute inschatting kan grote gevolgen hebben. Het is dus niet verstandig om essentiële zaken als medicijnen en voedsel van de andere kant van de wereld te halen. Dat betekent dus tot op zekere hoogte zelfvoorzienend zijn, ook al is dit economisch niet altijd het meest optimaal. Bekend is dat Nederland een grote exporteur is van agrarische producten. Minder bekend is dat Nederland ook een grote importeur is. Soja wordt ingevoerd, verwerkt in veevoeders en vervolgens weer geëxporteerd. Zonder die importpositie zouden we onze exportpositie ook niet hebben. Het twijfelachtige is of het agrarische areaal van Nederland wel voldoet als alle import en export weg zou vallen met het huidige bevolkingspeil, zeker als men autarkisch zou willen zijn en men ook nog eens mogelijke problemen met olie en kunstmest in rekening brengt.

TeKoS: Het gaat slecht met de boerenstand in Europa. Steeds meer bedrijven gaan failliet, gepensioneerde boeren vinden geen opvolgers meer, ook worden er steeds meer zelfmoorden onder de boeren genoteerd – in Nederland maar ook in de rest van Europa. Volgens sommige prominente denkers en activisten binnen de linksliberale ecologische beweging, zoals George Monbiot (o.m. columnist bij The Guardian en ideologische goeroe voor organisaties als Extinction Rebellion) of dichter bij huis Thomas Goorden (“burgeractivist” en onder meer auteur bij EPO verschenen boek “Alles komt goed” over de PFOS-crisis), is ons model van landbouw helemaal niet meer duurzaam. Vooral de veeteelt moet eraan geloven. Er wordt luidop gedroomd over kweekvlees, insecten eten en voedsel dat artificieel geproduceerd wordt op industriële schaal ... Wat is er gebeurd met het kleinschalig boeren en de ecologische landbouw, een aanpak die vroeger zo populair was bij “links”?

EM: Koeien en weidevelden waren ooit inderdaad populair bij links. De misschien wel beste en beroemdste verkiezingsposter van Nederland was die van de PSP, de Pacifistisch Socialistische Partij, waarop een knappe naakte jongedame tussen de koeien stond. Hoewel links nog steeds houdt van biologische boeren - liefst van het soort dat hun producten aan de deur komt afleveren - is de liefde tussen hen en het boerenbedrijf toch afgenomen en spreken we nu over gans andere verhoudingen. Er is enorme schaalvergroting en mechanisatie geweest in de agrarische sector. De romantiek en het directe contact met grond en dier is er nog wel, maar heeft toch een stap terug moeten zetten. De agrarische sector in Nederland is bijzonder innovatief en technologisch bezig. Daarom hebben wetenschappers en beleidsmakers er ook geen gemakkelijke kluif aan. Die jongens zijn echt niet dom. Daarnaast is er forse urbanisatie waardoor de culturele kloof tussen de boer en de gemiddelde burger groter is geworden. Boer zijn wordt steeds minder leuk. Het lijkt erop dat de moderne veganistische, witte (ik zeg hier met opzet niet: blanke), linkse, woke stadsmens bijna allergisch is voor het

Heidevelden op de Veluwe

traditionele leven. Hoe zich dat verder zal ontwikkelen is moeilijk te zeggen, omdat het een tamelijk onvruchtbare groep is en de steden vollopen met immigranten die toch wel graag een hapje vlees eten en weinig ophebben met woke. Voor boeren is dit laatste eigenlijk positief. Die immigratie geeft natuurlijk wel weer nieuwe problemen, waaronder druk op de beschikbare grond. Boeren worden ook uitgekocht om plaats te maken voor wegen, industrie en woningen. Ik heb het gevoel dat modern links - we maken hier best een onderscheid met oud-links - zichzelf in een hoekje drumt. Aan de ene kant zijn ze momenteel cultureel zeer dominant, maar wat is hun toekomst? Ze raken opgesloten in hun eigen niche, een binnenstad waar ze zelf steeds meer een minderheid gaan vormen omdat al die immigranten zich zeer weinig aangetrokken voelen tot hun cultureel model, inclusief veganistische levensstijl en transgengerekte. De gemiddelde moslim heeft hier geen zin in. Feit is dat de technologie hard gaat. Wie weet wordt kweekvlees een optie. Wie weet kunnen insecten ons van eiwitten voorzien. Laat het aan de mensen en aan de vrije markt over, maar ga mensen daar niet in dwingen, en ga het niet moraliseren. Dat laatste gebeurt wel. Het wordt ideologisch heel erg opgedrongen. Dat is een groot probleem. Als vrije mensen hiervoor kiezen, en kweekvlees is rendabel en gezond, dan zie ik het probleem niet. Het kan zelfs nuttig zijn om er wat kweekvlees bij te hebben, zeker met de groeiende wereldbevolking en mondiale voedselproblemen

in het achterhoofd. Maar net als veel mensen voel ik weerstand tegen de dwang die ermee gepaard gaat. Ik denk niet dat alle linksliberale ecologische denkers onredelijk zijn. Ik ben wel minder goed met ze op de hoogte. Maar neem iemand als Moore, die een kritische documentaire over biomassa maakte. Over Thomas Goorden, ik heb zijn website kort bekeken, hij maakt zich druk om milieuproblemen en dat vind ik nog zo gek niet. Wie wil er nu geen schoon water en groen in de steden? Dat kan conflict geven met de agrarische sector of bepaalde economische belangen, maar heel veel boeren willen over langere termijn op dat soort gebieden eigenlijk ook een optimale situatie. Het wordt alleen onrealistisch als je van mensen eiste om in twee jaar iets op orde te krijgen terwijl ze net investeringen voor dertig jaar hebben gedaan. Je moet ze dus niet overweldigen met een belachelijke administratie en bureaucratie met idiote regels waardoor het bedrijf failliet gaat. George Monbiot lijkt meer op klimaat te focussen en dan krijg je welles-nietes discussies over wat je in die glazen bol van klimaatmodellen kunt zien. Daar is discussie over mo-

gelijk. Milieuproblemen zijn vaak wat tastbaarder, die kun je gewoon meten. Veeteelt is overigens behoorlijk duurzaam. Vaak wordt beweerd dat er methaan vrijkomt, dat is pakweg twintig keer sterker als broeikasgas dan CO₂. Even los van of je wel of niet de angst voor klimaatopwarming deelt, moet opgemerkt worden dat methaan ook weer snel afgebroken wordt en het eigenlijk circulair werkt. Althans, dat zegt Dr. Frank Mitloehner⁴.

Boerenprotest in Den Haag (2019)

Ook belangrijk is te beseffen dat de huidige landbouw per eenheid product juist zeer efficiënt en zuinig omgaat met grond, grondstoffen en bestrijdingsmiddelen. De zogenaamd biologische landbouw is soms juist minder duurzaam. Zelfs kranten als de linkse Correspondent lijken dat op te pikken⁵. Dus dat is allemaal leuk voor de linkse stadshipster die af en toe een biologisch luxeproduct wil kopen, maar er moeten er meer gevoed worden dan alleen die mensen. Het voedsel moet ook betaalbaar blijven. Dat zijn zaken die misschien niet op de woke-agenda staan, maar die wel steeds belangrijker worden als de economie krimpt. En het lijkt erop alsof de wereldeconomie aan het stagneren is.

TeKoS: Er wordt volgens u erg in modellen gedacht in het stikstofdossier, waardoor er niet gemeten wordt. Kan u dit uitleggen en schetsen welke gevolgen dit heeft voor de stikstofaanpak? Is dit ook de oorsprong geweest van een falend coronabeleid: denken in modellen? Waar komt dit “modeldenken” vandaan en is dit een vertaling van een veranderend mensbeeld?

EM: Het woord “modeldenken” komt uit een cursusmodule die ik ooit heb gevolgd en die effectief *Model Thinking* heette. Die werd gedoceerd door een sociale wetenschapper die bedacht had dat je allerlei sociale problemen ook in modellen kon vatten, en dat deed hij op een ongelofelijk knappe manier. Hij deed dat ook op een goede manier, namelijk als een soort van ‘speelgoed’. Door iets in een model te gieten maak je je eigen denken helder, en het helpt je om na te denken over een

⁴ Zie: <https://clear.ucdavis.edu/news/methane-has-been-achilles-heel-cattle-emissions-it-may-be-part-climate-solution>

⁵ Zie: <https://decorrespondent.nl/6027/nog-een-reden-dat-biologische-akkerbouw-niet-duurzaam-is-het-is-te-moeilijk/1346826007989-278b638a>

probleem. Je gebruikt het dus als hulpmiddel om tot een beter begrip te komen. Dat is ook hoe het in het echte leven gaat. Je hebt een mentaal model van hoe een stoel eruitziet, en doordat je dat model hebt, durf je er ook op te gaan zitten. Modellen zijn erg nuttig om ons begrip van de wereld te vergroten. Je eigen hoofd zit op die manier vol met informele modellen: zo ziet een stoel eruit, zo werkt een bedrijf, dit is wat ik verwacht van mijn familie, enzovoort. Die modellen worden steeds aangepast en verfijnd in relatie met de realiteit waarmee we geconfronteerd worden. De realiteit geeft aanleiding tot het model. Maar het kan ook andersom. Het model kan de realiteit gaan sturen. De utopie of de bureaucratische behoefte kan eisen gaan stellen aan hoe de realiteit er – theoretisch - uit zou moeten zien. Daar waren modellen niet voor bedoeld... Normaal gezien worden ze in de fysieke wereld gecorrigeerd door de realiteit, of dat zou toch zo moeten. Maar als je in een virtuele realiteit leeft of je bent een bureaucraat die niet meer in contact komt met de mensen over wie het gaat, dan heb je die correctie niet meer. Het komt in essentie voort uit angst. De mens wil controle, en door in een model te geloven, op een bijna religieuze manier dus, denkt hij macht over de omgeving te krijgen. Modellen krijgen een mystiek karakter. Eerder offerde de mens aan de goden. Je ziet bijvoorbeeld ook dat vissers een quasi-mystieke relatie hebben met hun beroep, omdat ze nooit zeker zijn of ze wel veilig zullen thuiskomen. De wereld is echter een stuk beheersbaarder geworden, vandaar het geloof in die beheersbaarheid. Na de “moord op God” moeten we steeds meer onze eigen goden worden. Dit zie je aan de maakbaarheidsdiscussie: het geloof dat wij alles kunnen beheersen. Modellen hebben, als ze zo gebruikt worden, een magisch-religieuze status. In plaats van dat de realiteit het model vormt, ga je naar een situatie waarin het model de realiteit zou moeten vormen. Ik zie hierin parallellen met het ganse genderdebat. Als een vrouw “voelt” dat ze een man “is”, in weerwil van de biologische realiteit, dan moet die realiteit zich daar maar naar voegen tot op het punt dat men op de operatietafel daarop ook gaat ingrijpen. Het mentale model is dus sterker dan de realiteit. Ook de bureaucratie is een vorm van geestelijke constructie. Als angst daar ook nog eens op inspeelt, zoals in het geval van het virus, dan wordt de combinatie helemaal toxisch. Het geloof in een kosmische ordening, in het mystieke, is verloren gegaan. Dus hoe krijg je nog grip op je angst? Dat kan door te geloven in een model. Vroeger had wetenschap de rol van waarheidsvinding en begrijpen van de realiteit. Steeds meer krijgt wetenschap nu de rol van grip krijgen op de realiteit, vorming van die realiteit en op magisch-religieuze manier onze angst in relatie tot die realiteit te bedwingen.

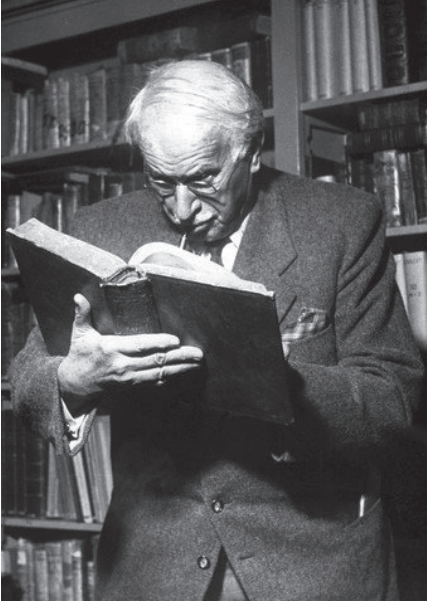
TeKoS: Dus de mens, als religieus wezen, heeft eerst God vervangen door de wetenschap, die dan vervangen is door het modellen denken. En nu gebruikt hij dat model om de wereld te herscheppen?

EM: Dat klopt! Interessant is ook dat het zogenaamde OPS-rekenmodel, dat aan de basis staat van het stikstofbeleid in Nederland, nauwelijks softwarematig onderhoud heeft gekend. Hierover heb ik het ook gehad op mijn weblog⁶. Alle energie gaat naar de communicatie, naar de juridische gevolgen, naar de magische handelingen rondom het model, naar de offers die gebracht moeten worden (boeren weg), maar de harde kern van het model bleef lang bewaard in het Heilige der Heiligen, en was niet beschikbaar voor het publiek. Een heilig model is ook niet erg afhankelijk van metingen. Zelfs de validatiestudies werden verborgen gehouden

6 Zie: <https://www.furorteutonicus.eu/2020/03/06/rekenfout-mesdag-bug-in-ops-rekenprogramma-van-het-rivm-of-gewoon-een-clusterfuck/>

voor de commissie Hordijk. Metingen werden niet veel gedaan. De institutionele wetenschap heeft hier een andere, nieuwe functie gekregen, die welke de georganiseerde religie niet langer vervullen kan in de moderne samenleving. Ook kreeg het model een politieke en juridische functie, als een soort “neutraal” beleidsinstrument. Maar modellen zijn nooit neutraal. Het zijn menselijke maaksels, zelfs als ze onbegrepen zijn. Zolang deze nieuwe, andere functie van instituties, rekenmodellen en wetenschap niet expliciet gemaakt wordt, is het mogelijk dat deze instituties en het vertrouwen in de wetenschap ernstige averij oplopen. Dat zie je nu al gebeuren rond vaccinaties.

TeKoS: Wordt het modeldenken op die manier niet de ondergang van de wetenschap? De meeste mensen begrijpen de achterliggende statistische procedures toch niet en enkele experts leggen dus een monopolie op “de waarheid” zonder het gevoel te hebben dat ze de achterliggende mechanismen aan de bevolking moeten uitleggen.

Carl Gustav Jung (1875-1961)

EM: Inderdaad. Er was bijvoorbeeld een enorm vertrouwen in de rekenmodellen rond corona. Toen er in Nederland een avondklok werd ingevoerd was dat op basis van voorspellingen van het RIVM. Uiteindelijk zaten hun voorspellingen er 2 800 % naast! Dat is echt waanzinnig veel, als je bedenkt dat men hiervoor essentiële grondrechten ging inperken. De data (of het gebrek daaraan in het model) waren echter belangrijker dan de realiteit. Je ziet dan ook dat het vertrouwen in instituties afneemt. Maar die blijven zich vastklampen aan hun status. Ik zie dit bijgevolg niet goedkomen. Als wetenschappers en politiek het onderscheid kunnen maken tussen de oorspronkelijke functie van een wetenschappelijk instituut en de functie die het zich nu toe eigent, dan valt er misschien nog iets te redden. Maar ik denk niet dat er de wil is om dit te erkennen. Als je hier in Elspeet met een SGP'er praat, dan zal deze duidelijk maken dat hij in de bijbel gelooft en wat daar volgens hem in staat. Dus hij maakt zijn geloof expliciet.

De activistische wetenschapper maakt echter geen bewuste scheiding tussen het religieuze aspect van zijn instituut en het niet-religieuze aspect daarvan. Want hij ziet zichzelf verheven boven religie. En contradictorisch genoeg raakt hij daardoor juist in een religie gevangen.

TeKoS: Interessant wordt het misschien wanneer we dit gaan vergelijken met andere ideologische systemen. In Noord-Korea, dat een ideologisch nationaal communisme belijdt dat Juche wordt genoemd, voerde men eerst een Zero Covid-beleid, naar “Chinees” model. Toen men, met name vanuit Vietnam, data begon door te krijgen dat de omikronvariant helemaal niet zo ziekmakend was als de eerdere varianten, schakelde men zeer snel over naar een “Zweeds” systeem, namelijk het snel en volledig ontsluiten van de samenleving. Een gesloten en autoritair ideologisch systeem kon dus snel en relatief adequaat omgaan met deze nieuwe realiteit, en wij niet ...?

EM: In een autoritair systeem heb je geen model nodig, daar neemt de dictator of het regime de beslissingen. Wij willen de besluitvorming echter politiek neutraal maken, om iedereen op één lijn te krijgen. Wij doen alsof een model politiek neutraal is, maar dat is niet zo. Het model zou zogezegd boven de politieke partijen en fracties moeten staan. Een model is echter altijd politiek. Mensen die een model maken hebben ook een wereldbeeld. Er is altijd een bepaalde groep, een opdrachtgever, met bijhorende visie, waaruit een model voortkomt.

TeKoS: Deze stikstofcrisis lijkt een nieuwe etappe in een serie van milieu- en gezondheidscrisisen waar de moderne samenleving mee geconfronteerd wordt: de klimaatcrisis (vooral de uitstoot van koolstof en methaan), de coronacrisis en nu dus ook de stikstofcrisis. Loopt er een rode draad doorheen al deze opeenvolgende 'crisisen'? Wat is de rol van 'de wetenschap' hierin? Heeft e.e.a. te maken met hoe (het denken in) onze samenleving in de algemene zin evolueert?

EM: Ik noemde al de factor "angst". Als ik kijk naar al die crisisen, zoals de klimaatcrisis, dan zie ik: mensen zijn oprecht bang. Die angst kan heftig zijn, of die nu terecht is of niet. Dito voor corona, of de voorspellingen die worden gemaakt aan de hand van rekenmodellen over stikstofdepositie. Volgens een recente studie blijkt dat mensen die lijden aan long covid, vaak nooit corona hebben gehad, of het in ieder geval nooit hebben geweten. Dus daar zit ook een psychologisch element bij. De angst voor de chaos, voor het onbeheersbare. De mens die God vermoord heeft (Nietzsche), en daarmee ook de Logos en het idee van een transcendente samenhang, is onttoverd (Weber) maar de wereld is nog steeds vol magie. Carl Jung stelde dat de mens een religieuze functie nodig heeft. Een Logos, een abstract principe dat alle losse ideeën bij elkaar houdt. Dit is ook wat Jordan Peterson zegt. Hij beroept zich daarbij op cognitief-psychologisch onderzoek. Zelf is hij ook geen onverdienselijk onderzoeker, met heel wat publicaties, maar hij verwijst ook vaak naar Jung. Zo'n Big Bang doet weinig onder voor Genesis met betrekking tot de emotionele waarde. Maar daarmee kun je niet al die crisisen ontkennen. Er zijn genoeg mensen overleden aan corona. De wereldbevolking is enorm gegroeid, echt enorm. Terug naar de romantische landbouw zoals we die in Nederland hadden, is daardoor ook niet realistisch. De uitstoot van broeikasgassen, giftige stoffen, de snelle verspreiding van virussen, de afhankelijkheid van globale logistieke processen, milieuproblemen ... Er zijn natuurlijk ook feedbackmechanismen. De CO₂-uitstoot heeft gezorgd voor een vergroening van de planeet. Dat werd reeds beschreven door Lovelock in zijn Gaia-theorie en is ook uitgekomen. Niettemin is er een samenhang met de groeiende bevolking. Naast die angst waar ik het eerder over had,

Erich Neumann (1905-1960)

is dat misschien wel de tweede rode draad die doorheen het ganse verhaal loopt. Die overbevolking verergeren we op nationaal niveau met massa-immigratie. Dat laatste mag je dan weer niet zeggen van de mensen die juist het hardst klagen over de gevolgen van die massa-immigratie. Dat geeft aan dat er een irrationeel element speelt in heel dit verhaal. Hoe kunnen we deze contradictie verklaren? Doordat hier een aspect van zingeving een rol speelt. Heel het discours van het verdwijnen van nationale grenzen, en het opgaan van de wereldbevolking in een nieuwe vorm van eenheid, dat blijkt zodanig belangrijk dat heel hun wereldbeeld instort als ze één van die elementen loslaten. Erich Neumann, een bekende leerling van Jung, stelde dat als mensen de Logos kwijtraken, dat mensen een regressie vertonen naar de Ouroboros, de Oer-Moeder, waarin nog geen dualiteit bestaat. Categorieën als man, vrouw, licht, duisternis, ... die zijn nog niet zo scherp. De gave van het onderscheid is er nog niet. Bij de ontwikkeling van het bewustzijn worden categorieën gemaakt. Dit zie je ook in het Scheppingsverhaal en in de mythologie terug. Die scheiding is nodig omdat je alleen logisch kunt denken als je onderscheid maakt tussen categorieën. Dit is een beetje wat er gebeurt bij transgenderisme. In de diepte-psychologie heet dit Ouroborische incest, het verdwijnen van het Ego en de terugkeer naar het Onbewustzijn. Dit is een theorie van me, ik weet niet of die stand zal houden, maar het is in ieder geval een piste die het verdient om verder over na te denken.

TeKoS: In een crisis kan men de situatie niet langer overzien en probeert er dwangmatig orde in aan te brengen. En die nieuwe ordening wordt dan meteen omgeven met allerlei taboes. Dat ziet men bijvoorbeeld in de woke-beweging, met al haar taboes en haar 'cancel culture' ... Beklemtone de crisissen de menselijke nood aan religie?

EM: Dat denk ik wel. Het fijne aan religie is dat het expliciet wordt gemaakt. Het is helder wat wetenschap is en wat religie. Maar als die scheiding tussen de functies niet helder is, dan is er een probleem. Vroeger hoorden wetenschap, religie en filosofie bij elkaar, maar omdat de samenleving te complex werd hebben we die functies van elkaar gescheiden. Dat is ergens ook een verlies, want ze horen bij elkaar. Ergens hebben we dus die mystieke eenheid verloren, maar het is ook nodig om de ordening te bewaren in onze complexe samenleving. Maar nu zie je dat die

functiescheiding opnieuw gaat vervagen. Religie en wetenschap gaan opnieuw door elkaar lopen, maar het is onbewuste religie. Men heeft zelf niet door dat het een religie is geworden. Je zou dus een soort van "herbetovering" moeten hebben van de samenleving. Religie moet terugkomen. Maar dat is natuurlijk een behoorlijke maatschappelijke uitdaging.

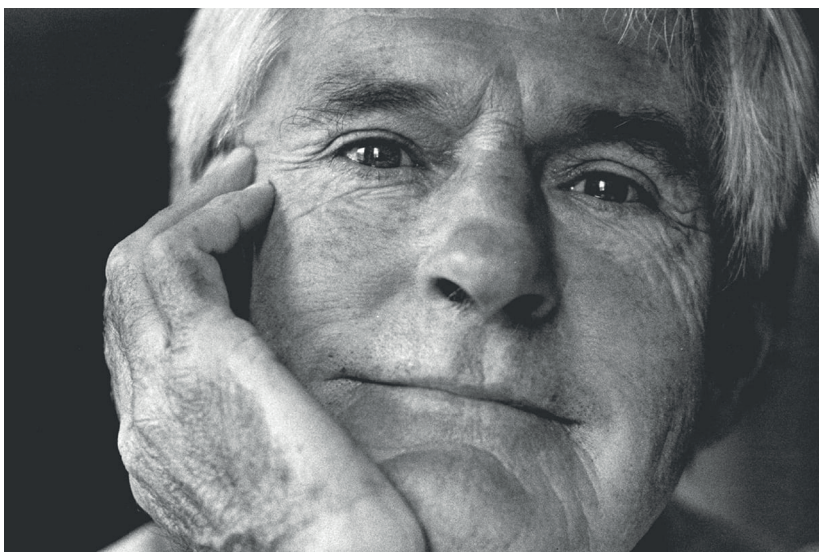
TeKoS: Technologie speelt een steeds grotere rol in ons leven. Vervreemdt de mens steeds meer van het landschap, zijn subsistentiemiddelen en zijn eigen lichaam? Wordt dit alles vervangen door een virtueel, alternatief leven (sociale media, videospelletjes, "second life"), QR-codes, artificiële intelligentie en een industriële, technologische productie van levensmiddelen en producten (3D-printers enzovoort)?

De Ouroboros (Grieks manuscript)

EM: Vroeger had je drie standen: de boerenstand, de geestelijkheid en de adel. Daarna kwam de burgerlijke samenleving op. Veel conservatieve denkers grijpen graag terug op het burgerlijke wereldbeeld waaruit ook het liberalisme is ontstaan. Individuele vrijheid en gelijkheid speelden hierin een hoofdrol en kwamen in de plaats van de fundamentele ongelijkheid van de standenmaatschappij. In de steden kwam dan een *upper middle class* op, die zich kon veroorloven om op een bepaalde manier los van de realiteit te leven. Als je genoeg geld hebt, dan hoef je het land niet te bewerken. Maar de martiale geest van de adel, die in onderlinge competitie leefde en regelmatig moest vechten, was bij de hogere middenklasse ook niet meer aanwezig. En hun omgeving was kunstmatig: de stad, een door mensen gemaakte omgeving. Camille Paglia, een denker uit de Verenigde Staten die een ander soort feminisme nastreeft, observeert bijvoorbeeld dat de moderne mainstream feministen vooral voortkomen uit de upper middle class. Zij stelt dat het moderne feminisme de band met de biologie volledig kwijt is, bijvoorbeeld in verband met de rol van hormonen. In genderstudies komt de biologie nauwelijks aan bod. Ja, het leven wordt steeds kunstmatiger en virtueel, en dat heeft dus zijn wortels in die upper middle class waar men het geld en de luxe had om fantasieën en grillen uit te werken zonder dat men zich zorgen moest maken over echte problemen. Er is tegelijk ook steeds meer technologie beschikbaar. Of je man of vrouw bent, kan elke dag weer anders zijn in je hoofd, en het lichaam moet zich maar naar die grillen schikken. Je moet "jezelf kunnen zijn", en als het lichaam niet meewerkt: nou dan snij je die borsten er toch gewoon af! Het "jezelf" zijn is losgekoppeld van het lichaam (de natuur) zoals je die kreeg; dat geldt ook voor modern natuurbeleid (wensnatuur). God is dood, wij zijn zelf goden, en wij scheppen en vernietigen; vreemd genoeg is er tegelijkertijd een soort honger naar rewilding, naar oorsprong. Die honger en de waanzin die daarbij hoort wordt enkel groter naarmate het leven kunstmatiger wordt, en die honger resulteert in nog meer kunstmatigheid! Dat kan op termijn bijna niet houdbaar zijn. Maar er is ook een optimistische visie. Onze echte na-

tuur, onze bestemming, ligt in de ruimte. In ons DNA, dat mateloos complex is en volgens hem werd ontwikkeld door een soort van quantumintelligentie, ligt een programma vast voor verdere ontwikkeling. Die is nog slechts voor de helft voltooid. Volgens Timothy Leary, de bekende psycholoog en LSD-profeet, moeten we de ruimte in om ons verder psychologisch en technologisch te kunnen ontwikkelen. Ons DNA is veel te ingewikkeld om zomaar toevallig in een oersoep te zijn ontstaan, zei

Timothy Leary (1920-1996)

Leary. Hij koppelde dit ook aan een nieuw soort spiritualiteit, die hand in hand moest gaan met die technologische ontwikkeling. Hoewel we die deels zouden kunnen bestempelen als science fiction, greep hij wel terug op oude bronnen zoals het hindoeïsme en bepaalde gnostische denkers. Rechts-conservatieven zouden in deze held van het hippie-tijdperk nog wel eens bijzondere inzichten kunnen aantreffen. Zoals zijn constatering dat we naar een post-democratische samenleving gaan en in insectensamenlevingen komen (waarin het individu niet langer meetelt, denk aan het social credit-systeem in China), als tijdelijke fase. Daarmee was hij zijn tijd ver vooruit! Rondom Leary waren er ook bewegingen als de chaosmagie en chaostheorie; die laatste geeft een degelijke wetenschappelijke basis met betrekking tot complexiteit en waarom veel systemen eigenlijk niet goed te modelleren zijn. Hint: het klimaat is ook een complex systeem.

TeKoS: Dat is allemaal wel een tikje speculatief, om het zo even te zeggen ...

EM: Dat is het zeker. Maar denkers als Leary proberen wel te streven naar een verzoening van de spiritualiteit met de technologie. Wat is het alternatief? Terug naar de middeleeuwen, zoals sommige Traditionalistische denkers als Alexander Doegin willen? Dat lijkt me moeilijk te realiseren. Dan heb je - in het multipolair model - geen weerstand meer tegen de technologische beschaving die aan je grenzen staat. Een nucleaire oorlog is misschien een manier om terug te gaan naar de middeleeuwen, maar dat lijkt me op z'n zachtst gezegd allerm minst een aantrekkelijke optie. Maar in de samenleving beweegt er niettemin iets, en je ziet dat het spirituele aspect, het zoeken naar zingeving, daar een belangrijke rol in speelt. Het valt nog maar af te wachten welke vorm dat gaat aannemen.

TeKoS: De boerenopstanden in Nederland zijn slechts het voorspel, schreef u op uw blog. Waarom denkt u dat dat het geval is?

EM: Dat was een opmerking van eind juni 2022⁷. Een maand later lag er asbest op de snelweg (gestort door de boeren tijdens protestacties – nvdr)⁸. De verharding kwam er inderdaad. Een jonge knaap werd in Friesland bijna doodgeschoten door de politie⁹. Dat had flink uit de hand kunnen lopen. Meer in het algemeen is er

7 Zie: <https://www.furorteutonicus.eu/2022/06/29/deze-boerenopstand-is-voorspel/>

8 Zie: <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5324581/boerenprotest-snelweg-a18-afval-asbest-hooibalen>

9 Zie: https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20220706_94270501

een groeiende spanning in de westerse samenlevingen. Ook het World Economic Forum, waar ik het niet altijd mee eens ben, constateert dat we richting een crisis gaan (zie Stakeholder Capitalism). Harari heeft het over de opkomst van AI en dat veel mensen als het ware nutteloos worden. Het leek me niet dat hij dat een fijne ontwikkeling vond, en hij heeft mijns inziens gelijk dat we daarop moeten anticiperen. Je hoeft het niet met de WEF-oplossingen eens te zijn om het met hun probleemidentificatie eens te zijn. We kunnen eigen antwoorden formuleren. Het WEF doet het op basis van een reductionistisch-materialistisch wereldbeeld. Ik ben het eens met o.a. Timothy Leary dat je technologische ontwikkeling niet los kunt koppelen van spirituele ontwikkeling. Harari stelt dat de mens geen ziel heeft en we nu misschien wel meer kunnen dan God uit het Oude Testament... Een soort psycho-spirituele catharsis komt er wellicht nog aan. Veel mensen hebben nu een burn-out.

TeKoS: Doorheen al uw artikels en interviews komt een enorme drang naar het zoeken van de waarheid naar boven. Waar komt deze drang vandaan? Wat is volgens u waarheid? En ligt hier de oorsprong van uw bewogen politieke geschiedenis?

EM: Harry Potter kreeg in het verhaal een *sorting hat*: naar welke van de vier huizen zou hij gaan? Mijn vrienden vonden me een Slytherin, ik vond mezelf een Grifindor, maar een online test vertelde me, op basis van vragen naar wat ik zou doen, naar kleuren en diverse andere dingen, dat ik naar Ravenclaw zou gaan. Dat beviel me wel: de zwarte vogel, de raven van Wodan, Herinnering en Gedachte... Is het niet nuttig dat sociale dieren, en dat zijn we ook, een soort van aangeboren taakverdeling hebben? Misschien zijn het de jeugdromans, of de verhalen over godsdienst en Papoea-Nieuw-Guinea waar mijn moeder als klein kind opgroeide omdat opa en oma zendeling waren. Misschien is het wel het feit dat mijn ouders beide schaapherders waren, een oud en zo ook onafhankelijk beroep, buiten de gewone cultuur. Ik weet het niet. Maar als ik niet echt een positief antwoord kan geven op de vraag waarom waarheid zo belangrijk is, laat me dan een negatief antwoord geven: wie wil sterven in de wetenschap dat hij in een leugen heeft geleefd?

TeKoS: Dank u voor dit gesprek!

Over Evert Mouw

Evert Mouw studeerde in 2007 af aan de Universiteit van Leiden in de Politieke Wetenschappen (met een propedeuse in Computerwetenschappen en in de Geneeskunde) en in 2012 aan de Universiteit van Amsterdam in Medische Informatiekunde. Als autodidact verdiepte hij zich in de psychologie van Carl Gustav Jung alsook in hermetische filosofie. Hij is lid en alumnus van verschillende verenigingen, waaronder Farmers Defence Force, Forum voor Democratie en de C.G Jung Vereniging Nederland. Met partijpolitiek houdt hij zich niet veel bezig; het land is belangrijker dan de politiek. Op zijn persoonlijke weblog Furor Teutonicus stelt hij regelmatig zijn ideeën aan de buitenwereld voor, ook al beoogt hij hiermee geen groot publiek te bereiken of de wereld te veranderen. Het gaat hem over ideeën, en die bestrijken een zeer breed veld gaande van mythologie, politiek, informatiekunde tot geneeskunde. Over zichzelf stelt hij: "Ik heb respect voor de dingen die aan mij voorafgingen en voor de dingen die ik nog niet begrijp. Ik benader alles het liefst verstandelijk." Een uitgelezen man dus voor een diepgravend gesprek met TeKoS!

Meer lezen?

Weblog Furor Teutonicus: <http://www.furorteutonicus.eu>

Persoonlijke website & CV: <https://www.evertmouw.nl>

